
UDK 811.112.2 '367.625/.626

811.163.42 '367.625/.626

Izvorni znanstveni članak

Primljen 11. XI. 2012.

SENKA MARINČIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru

senka.marincic@tel.net.ba

O KONSTRUKCIJI „GLAGOL + SICH“ U NJEMAČKOME I „GLAGOL + SE“ U HRVATSKOME JEZIKU NA SINTAKTIČKO-SEMANTIČKOJ RAZINI

Sažetak

Rad istražuje glagole sa *sich* u njemačkome i *se* u hrvatskome jeziku sukladno sintaktičkim i semantičkim kriterijima te donosi jedno zajedničko usustavljenje povratnih glagola u obama jezicima. Budući da se termin „povratni glagol“ nepravilno uporabljuje u gramatikama, ukazat će se na funkciju *sich/se* u području povratnosti, uzajamne povratnosti i pasivnosti, ali i na razlikovanje njihove uporabe kao zamjenice identiteta u nepravim povratnih glagola i kao predikatne zamjenice u pravim povratnih glagola.

Ključne riječi: povratna zamjenica, povratni glagol, agens-pacijens-identitet, povratnost, uzajamna povratnost, pasivnost

Uvod

Unutar glagolskoga sustava povratni glagoli tvore vlastiti sustav kojemu pripada samo ograničen broj glagola. Iza prividne jednolikosti toga termina još je i tradicionalna lingvistika uvidjela različitu čvrstoću veze između *sich/se* i glagola. Za razliku od njemačkoga jezika, u kojem je

sich u povratnih glagola uvijek obilježeno kao zamjenica (ili kao zamjenica identiteta ili kao predikatna zamjenica¹), u hrvatskome jeziku *se* ima funkciju zamjenice ili čestice², tj. pojavljuje se kao čisti sintaktički element ili je pak sastavnim dijelom morfološkoga i leksičkoga značenja glagola. Obilježje povratnosti bit će predočeno kombinacijom sintaktičkih i semantičkih kriterija te će se pokušati doći do jednoga zajedničkog usustavljenja povratnih glagola obaju jezika ne pretendirajući na konačnost jer je povratnost kao kategorija složeno i otvoreno područje.

1. Povratni glagol + *sich/se*

Povratni se glagol u obama jezicima povezuje sa *sich/se*. Dok je *sich* u njemačkome u 1. i 2. licu i jednine i množine istovjetno s ličnom zamjenicom (*mir/mich, dir/dich, uns, euch*) i tek u 3. licu oba broja jedinstveno kao *sich*, u hrvatskome jeziku *se* (kraći oblik, samo u genitivu, dativu i akuzativu) glasi za sva lica, odnosno *sebe* (duži oblik)³. Već prema tomu pojavljuje li se glagol samo sa *sich/se* ili u nepovratnoj vezi,

- 1 Tradicionalne njemačke i hrvatske gramatike ne poznaju termine *zamjenica identiteta* i *predikatna zamjenica*. Više o tome, između ostalih, vidi: MAX DEUTSCHBEIN, *Grammatik der englischen Sprache auf wissenschaftlicher Grundlage*, Heidelberg, 1948., str. 150.; PAUL BAUER, *Die Definition des Reflexivpronomens im Deutschen: Ein Problem der Referenzidentität*, Universite Catholique de Louvan, Faculte de Philosophie et Lettres, 1973.; SENKA MARINČIĆ, „Povratna zamjenica kao zamjenica identiteta u njemačkome i hrvatskom jeziku“, *HUM, časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, br. 4, prosinca 2008., str. 80., fusnota 5.
- 2 Nerazlikovanje funkcije čestice od funkcije zamjenice elementa *se* prisutno je primjerice u EUGENIJA BARIĆ i dr., *Hrvatska gramatika*, II. promijenjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 231. – 232., gdje se element *se* u svih vrsta povratnih glagola naziva povratnom zamjenicom, a česticom u: STJEPAN BABIĆ i dr., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Nacrti za gramatiku, Djela Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Razred za filološke znanosti, Knjiga 63, Globus, Nakladni zavod, Zagreb, 1991., str. 674. – 676.; držim da je funkcija elementa *se* u okviru sustava hrvatskoga standardnog jezika i čestična i zamjenička.
- 3 Oblici *sebe* i *se* nisu međutim uvijek sinonimi. O razlikovanju glagola sa *sich* kao formansom od homonimnih spojeva sa *sich* kao dopunom govori i Georg Stötzl od koga su preuzeti i sljedeći primjeri: „*Wie es bedauerlich ist, sagt er, „wenn selbst die Herren sich vergessen“ (sich vergessen – zaboraviti se) i „Dann bat sie Fabian, ihr noch ein Glas Sekt einzugießen und sich selbst nicht zu vergessen.“ (sich selbst vergessen, nicht an sich denken – zaboraviti sebe)*. Usp. GEORG STÖTZEL, „Ausdrucksseite und Inhaltsseite der Sprache, Methodenkritische Studien am Beispiel der deutschen Reflexivverben“, *Linguistische Reihe*, Band 3, hrsg. von K. Baumgärtner, P. v. Polenz und H. Steger, Hueber Verlag, München, 1970., str. 200.

razlikuju se načelno *pravi* i *nepravi povratni glagoli*,⁴ odnosno *povratna zamjenica kao zamjenica identiteta* i *povratna zamjenica kao predikatna zamjenica*.

Pravi i nepravi povratni glagoli različito se interpretiraju u njemačkome i hrvatskome jeziku. Glagole u kojih *sich* nije samostalni rečenični dio nego sastavni dio predikata, tj. predikatna zamjenica (usp. *sich freuen* – *radovati se*) njemačka gramatika drži pravim povratnim glagolima, a hrvatska gramatika nepravim povratnim glagolima. Za nepravu povratne glagole interpretacija je obratna, odnosno u nepravim povratnih glagola *sich* izražava istovjetnost agensa i pacijensa (usp. *sich kämmen* – *češljati se/be/*) i predstavlja zamjenicu identiteta. Ako se dakle povratni glagoli promatraju kao fenomen na sintaktičkoj razini, onda je povratna zamjenica obvezatni dio predikata i za njemačke gramatike to su pravi povratni glagoli. Ako se pak povratnost promatra na semantičkoj razini,⁵

- 4 Valja reći kako terminologija koja se odnosi na povezanost povratne zamjenice i glagola nije jedinstvena. Za ilustraciju u literaturi se između ostalih spominju termini poput „echte und unechte reflexive Verben“ (usp. DUDEN, *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, 4., völlig neu bearb. u. erw. Auflage, hrsg. von Günther Drosdowski u.a., Mannheim – Wien – Zürich, 1984., str. 108. i 110.), „reflexiv“ i „partimreflexiv“ (usp. G. STÖTZEL, *n. dj.*, str. 165. – 166.), „obligatorisch reflexive und fakultativ reflexive Verben“ (usp. MANFRED BIERWISCH, *Grammatik des deutschen Verbs*, Studia Grammatica II, Akademie Verlag, Berlin, 2. Auflage, 1965., str. 46.), „povratni ili refleksivni glagoli“ (usp. TOMO MARETIĆ, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, treće, nepromijenjeno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1963., str. 511.), „pravi i nepravi povratni“ (usp. S. BABIĆ i dr., *n. dj.*, str. 675. – 677.; DRAGUTIN RAGUŽ, *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska naklada, Zagreb, 1997., str. 163.; E. BARIĆ i dr., *n. dj.*, 1997., str. 231. – 232.), „primarnopovratni, sekundarnopovratni i tercijarnopovratni glagoli“ (usp. BRANIMIR BELAJ, „Prototipno-kontekstualna analiza povratnih glagola u hrvatskom jeziku“, *Suvremena lingvistika*, Zagreb, 2001., sv. 27, br. 51, str. 3, „povratni glagoli“ (usp. STJEPKO TEŽAK – STJEPAN BABIĆ, *Gramatika hrvatskoga jezika: Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, 12. preuređeno i dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2000., str. 141; IVAN BRABEC – MATE HRASTE – SRETEN ŽIVKOVIĆ, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1961., str. 113.). Neke se skupine dijele i na podskupine, međutim kako namjera ovoga rada nije obradba jedne morfološke kategorije kao što bi bila podjela povratnih glagola, nego usustavljenje glagolskih skupina sa *sich/se* u obama jezicima uz oslanjanje na sintaktičke i semantičke kriterije, izostalo je puko nabrojavanje podskupina. Za potrebe rada bit će rabljeni termini *pravi* i *nepravi povratni glagoli*.
- 5 Horst Renicke kritizira tradicionalne pojmove *pravi* i *nepravi* te drži da bi se ti pojmovi zapravo morali rabiti obrnuto: nepravi su povratni glagoli zapravo pravi povratni glagoli, odnosno povratno-odnosni glagoli, jer se samo u njih radnja povratno odnosi na subjekt, tako što se objekt izražen povratnom zamjenicom slaže sa subjektom. Nasuprot tomu u pravim je povratnih glagola riječ o nepravim povratnim glagolima u semantičkome smislu,

onda su nepravi povratni glagoli pravi povratni glagoli jer se samo u tih glagola radnja povratno odnosi na subjekt, a sintaktički gledano povratna je zamjenica objekt. Za hrvatsku su gramatiku to pravi povratni glagoli koji „kazuju da se radnja vrši na vršitelju radnje, tj. subjekt je ujedno i objekt“⁶.

Opredijelila sam se dakle za podjelu povratnih glagola sukladno sintaktičkomu kriteriju koji je zastupljen u njemačkim gramatikama i takvom poimanju podredila i podjelu hrvatskih povratnih glagola (koja inače počiva na semantičkome kriteriju⁷), tako da njemačkomu pravom povratnom glagolu zapravo odgovara hrvatski nepravi povratni, primjerice *sich freuen* – *radovati se*, što držim pravim povratnim glagolom u obama jezicima, odnosno njemačkom nepravom povratnom glagolu odgovara hrvatski pravi povratni, primjerice *sich kämmen* – *češljati se(be)*, a što držim nepravim povratnim glagolom u obama jezicima. Sukladno tomu zamjenicu identiteta u obama jezicima povezujem s nepravim povratnim glagolom, a predikatnu zamjenicu s pravim povratnim glagolom.

2. Usustavljenje glagola sa *sich/se*

Oba jezika raspolažu s četiri skupine glagola uz koje se *sich/se* pojavljuje uvijek ili ponekad, odnosno s tri ako prave i neprave povratne glagole svrstamo u jedinstvenu skupinu kojom se izriče povratnost. To su:

1_a) glagoli u kojih je *sich/se* predikatna zamjenica:

Sie schämt sich. Ona se srami.

1_b) glagoli u kojih je *sich/se* zamjenica identiteta:

jer tu nije predočen nikakav odnos objekta i stoga nije moguća nikakva *povratnost*. Vidi u: HORST RENICKE, „Zu den neuhochdeutschen Reflexiva“, *Zeitschrift für deutsche Philologie*, 1956., Band 75, str. 279. – 288.

6 Usp. E. BARIĆ i dr., *n. dj.*, str. 231.

7 Za razliku od hrvatskih gramatika, koje povratne glagole promatraju kao neprijelazne glagole, držim da su nepravi povratni glagoli (a to su sukladno mojem mišljenju glagoli u kojih je povratnu zamjenicu moguće zamijeniti) zapravo prijelazni jer zamjenjivost povratne zamjenice, tj. zamjenice identiteta nekom drugom (pro)nominalnom frazom ukazuje da ju možemo promatrati kao sintaktički objekt bez obzira što se u semantičkome smislu radnja s objekta vraća na subjekt. Usp. i B. BELAJ, *n. dj.*

*Sie hat **sich** wirklich geändert. Ona **se** doista promijenila.*

- 2) glagoli u kojih *sich/se* izriče uzajamno povratan odnos dvaju ili više subjekata:

*Sie grüßen **sich** höflich. Oni **se** uljudno pozdravljaju.*

- 3) glagoli u kojih *sich/se* omogućuje izricanje radnje s pasivnim značenjem:

*Der Roman liest **sich** leicht. Roman **se** lako čita.*

U primjerima 1_a) i 1_b) očituje se povratni odnos (a) pravi i b) nepravilni, u primjeru 2) uzajamno povratni, a u primjeru 3) pasivni, iz čega se daje iščitati kako se *sich/se* pojavljuje u trima različitim sintaktičkim funkcijama.

3. Povratnost

3.1. Prava povratnost

Tu ubrajamo glagole što se isključivo rabe sa *sich/se* koje ne može biti samostalan rečenični element, nego se javlja kao predikatna zamjenica.⁸ Za ilustraciju evo nekih glagola: *sich benehmen – ponašati se, sich entsinnen – dosjetiti se, sich ereignen – dogoditi se, sich erkundigen – raspit(iv)ati se, sich zurechtfinden – snaći se* itd.⁹ U analizi te skupine osim istovjetnosti uočene su i razlike u smislu da oblici koji se u njemačkome pojavljuju kao povratni nisu povratni u hrvatskome, i obrnuto: *sich sehnen – čeznuti, sich verspäten – zakasniti* itd.; *kladiti se – wetten, nadati se – hoffen, znojiti se – schwitzen* itd.¹⁰

8 Kao sastavnicom predikata promatraju je i Ulrich Engel i Pavica Mrazović, usp. *Kontrastive Grammatik Deutsch-Serbokroatisch*, hrsg. von U. Engel und P. Mrazović, Sagner Slavistische Sammlung, hrsg. von Peter Rehder, Band 10, 1. Halbband, Verlag Otto Sagner, München, 1986., str. 604.

9 U navedenih i ostalih glagola te skupine u hrvatskom je valjana samo uporaba enklitičkoga (nenaglašenoga) oblika povratne zamjenice *se*; nije pravilno reći **Ja sebe ponašam*. Više o tome u: S. MARINČIĆ, n. dj., str. 82.

10 Oni koji uče strani jezik skloni su povratnost iz materinskoga jezika (tj. hrvatskoga) transferirati u jezik cilj (tj. njemački), pri čemu nastaju pogreške u transferu, usp. **Sie hofften sich; sie lachten sich*. Obrnuti slučaj transfera povratnosti iz stranoga jezika u materinski rjeđi je jer su strukture materinskoga jezika u odrasle osobe prilično automatizirane i stoga manje podložne utjecaju stranoga jezika. János Juhász razlikuje transfer i interferenciju, pri čemu

U obama je jezicima inače češće izvođenje povratnih glagola od prijelaznih: *sich auskennen* ← *kennen*, *sich bedanken* ← *danken*, *sich erhoffen* ← *hoffen* itd.; *naživjeti se* ← *oživjeti*, *nagledati se* ← *gledati*, *načitati se* ← *čitati*. Dakle izvođenje prijelaznih glagola od povratnih rjeđa je pojava: *beschämen* ← *sich schämen*, *bewundern* ← *sich wundern*, *erfreuen* ← *sich freuen* itd.; *nasmijati* ← *smijati se*, *obradovati* ← *radovati se*, *posramiti* ← *sramiti se*.

U svezi s predmetcima, prijedložnim frazama i priložnim dopunama povratna zamjenica izriče radnju koja je većega intenziteta od obične, pretjerana: *sich überfressen*, *sich zu Tode niesen*, *sich gesund schlafen* itd. U hrvatskome jeziku to povezujemo s glagolima koji izriču izvršenost radnje, tj. perfektivnost. Misli se na glagolske izvedenice nastale prefiksacijom (najčešći predmetci: *na-* i *is-*)¹¹: *naspavati se* – *ispavati se*, *natrčati se* – *istrčati se* itd.

U obama jezicima bilježimo glagole koji izriču negativno, pogrješno djelovanje, odnosno „vršenje radnje u nepovoljnom smjeru“¹², usp. *sich verkalkulieren* – *preračunati se* itd.¹³

Nije moguće rečenicu s pravim povratnim glagolom preoblikovati ni u aktivnu uz zamjenu povratne zamjenice nekom drugom (pro)nominalnom frazom, ni u pasivnu:

* *ich schäme sie*

**ja sramim nju*

* *ich werde geschämt*

**ja bivam (po)sramljen*

* *es schämt mich*

**srami me*

negativni transfer označuje kao interferenciju, usp. JÁNOS JUHÁSZ, „Transfer und Interferenz“, *Deutsch als Fremdsprache*, 3/1969., str. 195.

11 Moguć je i oblik glagola s predmetkom *pre-*, npr. *prežderati se*. Više o prefiksnoj tvorbi glagola i navedenim predmetcima usp. E. BARIĆ i dr., *n. dj.*, str. 379. – 384.

12 *Isto*, str. 384.

13 Ne mogu se međutim svi takvi glagoli zamijeniti odgovarajućim povratnim u hrvatskome jeziku, usporedimo *sich verfliegen* – *zalutati [u letu]*, *sich verhören* – *pogrješno čuti*, *sich verschreiben* – *pogriješiti u pisanju*, *sich verwiegen* – *pogrješno [iz]mjeriti* itd. Slično je i s određenim njemačkim glagolima s direktivnim predmetkom koji se u hrvatskome prevode pomoću prijedložnih dopuna ili priloga, npr. *sich durchlügen* – *snalaziti (probijati se) laži-ma (pomoću laži)* itd.

Skupina pravih povratnih glagola ipak nije jedinstvena.¹⁴ Ima pravih povratnih glagola od kojih je moguće napraviti bezlične konstrukcije. Usporedimo:

<i>sich freuen</i>	<i>ich freue mich</i> <i>es freut mich</i>	<i>radovati se</i>	<i>ja se radujem</i> <i>raduje me</i>
<i>sich wundern</i>	<i>ich wundere mich</i> <i>es wundert mich</i>	<i>čuditi se</i>	<i>ja se čudim</i> <i>čudi me</i>

U obama je jezicima primjetno da se pravi povratni glagol može rabiti i bez *sich/se* bez znakovite promjene značenja:

<i>(sich) ausruhen</i>	<i>odmarati (se)</i>
<i>Ich ruhe mich aus.</i>	<i>Odmaram se.</i>
→ <i>Ich ruhe aus.</i>	→ <i>Odmaram.</i>

U njemačkome povratna zamjenica može izostati u nekih glagola, međutim u hrvatskome mora ostati uz glagol da bi rečenica bila valjana:

<i>(sich) ausschlafen</i>	<i>naspavati se</i>
→ <i>Ich schlief mich aus.</i>	→ <i>Naspavao sam se.</i>
→ <i>Ich schlief aus.</i>	→ * <i>Naspavao sam.</i>

3.2. Neprava povratnost

Tu ubrajamo glagole u kojih je zorno izražen sintaktičko-semantički odnos između agensa, tj. vršitelja radnje, i pacijensa, tj. trpitelja radnje. Vršitelj je radnje istodobno i trpitelj radnje ili u sintaktičkome smislu objekt na koji je usmjerena radnja. Time povratna zamjenica preuzima na sebe funkciju zamjenice identiteta:

<i>Sie opfert sich für ihre Karriere.</i>	<i>Ona se(be) žrtvuje za svoju karijeru.</i>
	

Kad u rečenici nije prisutno izjednačivanje agensa i pacijensa, tada se kao pacijens, a umjesto povratne zamjenice kao zamjenice identiteta, može pojaviti neka druga (pro)nominalna fraza: *sich/die Eltern ärgern*

14 U obama je jezicima broj pravih povratnih glagola u usporedbi s nepravim povratnim znatno manji. Usp. ERICH MATER, *Deutsche Verben*, VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1969., Heft 7.

– *ljutiti se(be)/roditelje; sich/das Kind kämmen* – češljati *se(be)/dijete; sich/das Kind kleiden* – oblačiti *se(be)/dijete; sich/die Karriere opfern* – žrtvovati *se(be)/karijeru; sich/das Kind schützen* – zaštititi *se(be)/dijete* itd. Razvidno je da je tu riječ o nepravim povratnim glagolima (odnosno u semantičkome smislu pravim povratnim – jer se samo u te vrste glagola radnja povratno odnosi na subjekt). Objedinjujući oba jezika, ti se glagoli razlikuju od pravih povratnih, odnosno zamjenica identiteta u nepravim povratnim glagola razlikuje se od predikatne zamjenice u pravih povratnih glagola u sljedećem:

- a) ona može stajati u prednjem polju:¹⁵

Sich kämmt sie. Sebe češlja.

- b) ona može biti izostavljena u koordinaciji s drugim nepravim povratnim glagolom:¹⁶

Sie kämmt und kleidete sich.

Počešljala se i obukla.

- c) ona može imati posebnu negaciju:

Sie kämmt nicht sich, sondern ihr Kind.

*Ona češlja ne sebe, nego svoje dijete.
(Ili: Ne češlja sebe, nego svoje dijete.)*

- d) ona može biti u odnosu koordinacije s nekom drugom (pro)nominalnom frazom u istome padežu:

Sie kämmt sich und ihr Kind. Ona češlja sebe i svoje dijete.

- e) ona se može zamijeniti nekom drugom (pro)nominalnom frazom:

Sie kämmt sich/ihr Kind. Ona češlja sebe/svoje dijete.

- f) za nju se može postaviti pitanje:

Wen kämmt sie?

Koga ona češlja?

Sich.

Sebe.

- g) ona može biti determinirana:

Auch sich hat sie gekämmt.

I sebe je počesljala.

15 U hrvatskome samo kao njezin duži oblik *sebe*, npr. **Se češlja*. Duži je oblik obvezatan i u prijedložnim dopunama, npr. *On stalno govori o sebi*.

16 Razvidna je razlika s obzirom na mjesto koje zamjenica identiteta zauzima u obama jezicima. Više o tome usp. S. MARINČIĆ, „O mjestu povratne zamjenice *sich* i *se* u rečenici“, *Mostariensia, časopis za humanističke znanosti Sveučilišta u Mostaru*, br. 27, Mostar, 2008., str. 109. – 126.

h) ona se može u danome slučaju izostaviti:¹⁷

Sie kämmt sich. – *Sie kämmt.* Češlja *sebe.* – Češlja.

i) ona se može naglasiti pomoću **selbst/sam**:

Sie kämmt sich selbst. Ona češlja *samu sebe.*

Nepravu povratnost bilježimo kada su u njemačkoj rečenici zastupljeni *dativus commodi* i *dativus possessivus*, u hrvatskom se u tome slučaju može rabiti enklitički oblik *si* (koji neki hrvatski gramatičari drže neknjiževnim¹⁸): *sich das Bein brechen, sich etwas nehmen, sich die Zähne putzen, sich den Finger quetschen, sich etwas sparen, sich den Fuß übertreten, sich den Magen verderben, sich die Hand verrenken, sich etwas wünschen* itd. Usporedimo:

Sie hat sich noch ein Stück Kuchen genommen.

Uzela (si) je još jedan komad kolača. (dativus commodi)

Er hat sich die Zähne geputzt.

*Oprao (si) je zube.*¹⁹ (dativus possessivus)

U hrvatskom se pripadanje dijelova tijela subjektu izriče pomoću *se* u akuzativu, za razliku od *sich* u dativu,²⁰ u glagola tipa *porezati se, udarati se* itd. Za ilustraciju:

17 Izostavljanje je zamjenice moguće, odnosno s obzirom na valentnost glagola *češljati* konstrukcija je valjana, no pri tome bi govornicima i sugovornicima u razgovoru trebao biti poznat kontekst da bi rečenica bila pravilno shvaćena. Izostavljanje međutim nije moguće u svih glagola te skupine, npr. *Sie kleidet sich* – **Sie kleidet*.

18 Usp. I. BRABEC – M. HRASTE – S. ŽIVKOVIĆ, *n. dj.*, str. 96.; TOMO MARETIĆ, *Hrvatska ili srpska gramatika za srednje škole*, treće popravljeno izdanje, Štampa i naklada knjižare L. Hartmana (St. Kugli), Zagreb, 1906., str. 12. Da Maretić nije dosljedan samomu sebi, svjedoči njegova gramatika iz 1963. godine gdje uz ponovljeni akuzativni enklitički oblik bilježi i dativni, usp. *n. dj.*, 1963., str. 189. Ti su oblici češći u njemačkome jeziku; više o tzv. *freie Dative* u: JOACHIM BUSCHA, „Zur Wortklassenbestimmung der Reflexiva in der deutschen Gegenwartssprache“, *Deutsch als Fremdsprache*, 9. Jahrgang, Hrsg. Herder-Institut Leipzig, 1972., str. 156.

19 Enklitički su oblici stavljeni u zagradu zato što su rečenice i bez njih valjane, a držim i standardnije. O uporabi navedenih i sličnih glagola bez enklitičkoga oblika *si* vidi: HANS LEITNER, *Deutsch-kroatisches Wörterbuch, Verben im Kontext*, 1. Auflage, Školska knjiga, Zagreb, 1998.

20 Iako se *dativus possessivus* češće rabi, njemački bilježi i oblik *Pertinenzakkusativa* koji se može zamijeniti posvojnim dativom, primjerice *stechen*: *Die Wespe stach ihr oder sie ins Bein*. Više o tome u: DUDEN, *n. dj.*, str. 632.

*Sie hat **sich** beim Zwiebelschneiden in den Finger geschnitten.* (D)

*Porezala **se** po prstu kad je rezala crveni luk.*²¹ (A)

*Er hat **sich** auf die Brust geschlagen.* (D)

*Udarao **se** u grudi.* (A)

Usmjerenost radnje preko zamjenice identiteta na subjekt bilježimo i u rečenicama s konstrukcijama *accusativus cum infinitivo* iako se čini da se povratna zamjenica odnosi na dopunu u akuzativu, primjerice: *Peter sah den Freund **sich** befreien.*²² Otkuda taj privid?

U navedenoj rečenici *den Freund* ima funkciju akuzativnoga objekta u površinskoj strukturi, no u dubinskoj strukturi preuzima funkciju nominativnoga subjekta: *Peter sah, wie sich **der Freund** befreite.* Konstrukcije *accusativus cum infinitivo* držim netipičnim za hrvatski jezik iako sam našla potvrdu za njihovu ovjerenost.²³ Taj, uvjetno rečeno, problem bolje je rješavati uporabom zavisnih rečenica, što potvrđuje hrvatski prijevod gore navedenoga njemačkog primjera:

21 Tu se može reći i *Porezala je prst kad je rezala crveni luk*. U nastavi stranih jezika posebne poteškoće nastaju za neizvornoga govornika (tj. izvornoga govornika hrvatskoga jezika) koji uči njemački kada dativ u različitim konstrukcijama konkurira s akuzativom: *Du verletzt dich – Du verletzt dir die Hand; Du stellst dich vor – Du stellst dir ihr Erstaunen vor; Du wäschst dich – Du wäschst dir die Hände* itd. Spomenuti valja i posebnu sintaktičku konstrukciju tipa *Ona se tuče, Ona se pljuje* koju sam zabilježila samo u hrvatskome, gdje povratna zamjenica ne označuje ni povratnost, ni pasivnost, a ni uzajamnu povratnost. Agens radnju usmjeruje na neku neidentificiranu osobu. Više o tome u: MILKA IVIĆ, „Jedan problem slovenske sintagmatike osvetljen transformacionim metodom“ (Gramatička uloga morfeme *se* u srpskohrvatskom jeziku), *Južnoslovenski filolog Instituta za srpskohrvatski jezik*, XXV, Beograd, 1961. – 1962., str. 143. Poslužila sam se tim izvorom zato što je hrvatski jezik u vrijeme nastanka navedenoga članka bio jedna od sastavnica unutar hrvatskosrpskoga jezika pa se ta konstatacija odnosi i na njega.

22 Detaljnije o tome u: P. BAUER, *n. dj.*, str. 72. – 94.; S. MARINČIĆ, „Referencijalna identičnost u infinitivnim konstrukcijama – Poredbena analiza njemačkoga i hrvatskoga jezika“, *HUM, časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, br. 5, Mostar, prosinca 2009., str. 86. – 105.

23 Radoslav Katičić navodi: „Izrične rečenice mogu se preoblikovati u infinitivne izraze i uz čiste glagole osjećanja ako im je subjekt jednak njihovu objektu: *Vidio sam brata prolaziti, Čuo sam travu rasti*“. RADOSLAV KATIČIĆ, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Nacrt za gramatiku, drugo ponovljeno izdanje, Djela Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti, Knjiga 61, Globus, Nakladni zavod, Zagreb, 1991., str. 476., § 1055. Josip Silić i Ivo Pranjković drže konstrukciju *akuzativ s infinitivom* zastarjelom, a ako se u tekstu i susretne, izrazito je obilježena. Usp. JOSIP SILIĆ – IVO PRANJKOVIĆ, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga d. d., Zagreb, 2005., str. 224.

Peter je vidio kako se prijatelj oslobodio.

(**Peter je vidio prijatelja osloboditi se.*)

Za razliku od pravih povratnih glagola, neki nepravi povratni glagoli mogu se transponirati u pasiv:

Er zieht sich an. → *Er wird angezogen.*

(ali: *Er freut sich.* → **Er wird gefreut.*)

Tu valja napomenuti da je preoblika u pasiv u njemačkome ograničena: kada je subjekt prešućen ili kada je riječ o energičnoj zapovijedi: *Jetzt wird sich hingelegt!*²⁴ U hrvatskom se za to rabi bezlična *se*-konstrukcija: *Sad se liježe!*

3.3. Uzajamna povratnost

Tu ubrajamo glagole koji izriču uzajamno povratan odnos, odnosno zajedničko djelovanje više vršitelja radnje. *Sich/se* ne ukazuje na identitet između agensa i pacijensa, nego na uzajamno povratno djelovanje najmanje dvaju vršitelja radnje (jednoga na drugoga): *sich anfreunden* – *sprijateljiti se*, *sich balgen* – *hrvati se*, *sich begegnen* – *sresti se*, *sich beschuldigen* – *okrivljivati se*, *sich grüßen* – *pozdravljati se*, *sich kämmen* – *češljati se*, *sich kennen* – *poznavati se*, *sich treffen* – *sresti se*, *sich trösten* – *tješiti se*, *sich verbrüdern* – *pobratiti se*, *sich verfeinden* – *zavaditi se*, *sich verklagen* – *optuživati se*, *sich zanken* – *prepirati se* itd. Uzajamna je povratnost moguća kad se subjekt pojavljuje u množini i kad se obvezatna povratna zamjenica zamjenjuje s *einander* ili dopunjuje s *gegenseitig*²⁵ kako bi se izbjegla homonimija s povratnosti; usp. *Sie trösten sich gegenseitig.* = *Sie trösten einander.* U hrvatskom se jeziku ta uzajamna

24 Primjer je preuzet od HANS-JOACHIM STUMMHÖFER – ELENA VIOREL, „Zum Gebrauch der Reflexivkonstruktionen im Deutschen und Rumänischen“, *Deutsch als Fremdsprache*, 9. Jahrgang, Hrsg.: Herder-Institut, Leipzig, 1972., str. 251.

25 Svi glagoli ne podnose *gegenseitig*: **Sie verlobten sich gegenseitig*. Više o tome u: U. ENGEL – P. MRAZOVIĆ, *n. dj.*, str. 579. Budući da se zamjenica *einander* u jezičnoj uporabi gotovo uvijek pripisuje uzvišenomu, pjesničkomu stilu, u većini slučajeva prednost se daje *gegenseitig*; usp. H.-J. STUMMHÖFER – E. VIOREL, *n. dj.*, str. 251.

povratnost ističe pomoću *međusobno*, *uzajamno*, *obostrano* ili izrazom *jedan drugoga*,²⁶ pa i enklitičkim oblikom dativa povratne zamjenice *si*:²⁷

*Oni se međusobno tješe.*²⁸

Oni tješe jedan drugoga.

Dodaju si loptu.

Obećali su si vjernost.

U nekolicine glagola u obama jezicima moguća je konstrukcija u kojoj je jedan od sudionika u uzajamnome procesu realiziran kao singularni subjekt, dok se drugi pojavljuje u obliku socijativne (komitativne) dopune s prijedlogom *mit* (D)/s, *sa* (I) kao u glagola *sich anfreunden*, *sich einigen*, *sich unterhalten*, *sich verabreden*, *sich verbrüdern*, *sich verfeinden*, *sich verkrachen* itd.

Johann und Peter verbrüdereten sich.

Johann i Peter su se pobratili.

→ *Johann verbrüderete sich mit Peter.*

Johann se pobratio s Peterom.

→ *Peter verbrüderete sich mit Johann.*

Peter se pobratio s Johannom.

Dakle kada je subjekt u množini, *sich/se* izriče uzajamnu povratnost i jednoznačno upućuje na sintaktički subjekt, a kada se vršitelj radnje pojavi u obliku prijedložne fraze, *sich/se* odnosi se na oba vršitelja radnje, a ne isključivo na sintaktički subjekt. Prijedložna fraza mora biti kompatibilna sa subjektom i u semantičkome smislu pripadati istoj skupini živih bića.²⁹

26 Pojavljivanje dopuna od odgovarajućega prijedloga i zamjenice *einander* uvjetovano je valentnošću: *Sie verbrüdereten sich miteinander*; *Sie trennten sich voneinander*. U hrvatskome takvu uzajamnu povratnost izriču oblici poput *jedan drugoga*, *jedan drugomu*, *jedan od drugoga*..., *jedna drugu*, *jedna drugoj*, *jedna od druge* itd. Za razliku od njemačkih, hrvatski se oblici dekliniraju: *Pobratili su se jedan s drugim*; *Rastali su se jedno od drugoga*.

27 Usp. E. BARIĆ i dr., *n. dj.*, str. 231.

28 Izostavljanjem *međusobno* rečenica *Oni se tješe* može se shvatiti dvoznačno, kao uzajamno povratna, ali i kao pasivna (u smislu da ih neka treća osoba tješi zbog nečega).

29 Usporedimo: *Ona se suglasila s radnicima* → *Ona i radnici su se suglasili*, *Ona se suglasila s nacrtom* → **Ona i nacrt su se suglasili*.

4. Pasivnost

Tu ubrajamo glagole čiji sintaktički subjekt nije istovjetan vršitelju nego trpitelju radnje. Značenje se takvih glagola³⁰ djelomice približava pasivu, a djelomice je čisto pasivno. Takve konstrukcije ne impliciraju isključivo čovjeka kao živoga agensa; mogu implicirati i životinju, ali i nežive vršitelje kao primjerice vjetar.³¹ U njima nije riječ o agens-pacijens-identitetu jer sintaktički subjekt ne djeluje svojom voljom, nego je radnjom zahvaćen ili pogođen:

Der Fall klärt sich auf.

Slučaj se rasvjetljuje.

Der Wagen wird sich schon finden.

Auto će se već naći.

Das Fenster öffnet sich schwer.

Prozor se teško otvara.

Der Faden hat sich verwickelt.

Konac se zamrsio.

U hrvatskim je rečenicama jednoznačno riječ o *se*-pasivu,³² što potvrđuje i preoblika u prošlo vrijeme:

Slučaj se rasvijetlio. (perfekt)

Slučaj je rasvijetljen. (pasiv stanja)

U obama jezicima bilježimo sličnost glede konstrukcija s obvezatnom dopunom načina:

Der Tisch poliert sich leicht.

Stol se lako lašti.

30 Tu se ubrajaju i medijalni glagoli koji označuju stanje u kojem se subjekt nalazi ili izriču proces koji se odvija bez aktivnoga sudjelovanja subjekta, primjerice: *hladiti se, sramiti se, nadati se, sich biegen, sich erhitzen, sich füllen* itd.

31 Više o tome u: S. MARINČIĆ, „Njemačke povratne konstrukcije s pasivnom dijatezom i njihove hrvatske prijevodne realizacije“, *Lingua montenegrina, časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, god. IV (2011.), sv. 2, br. 8, str. 70.

32 U nekim *se*-konstrukcijama valja biti pozoran je li riječ o pasivnome ili povratnome značenju. Usporedimo *Beba se hrani četiri puta dnevno*, (*Das Baby wird viermal täglich gefüttert*), u kojoj je u uporabi *se*-pasiv za razliku od dvoznačnoga značenja u rečenici *Bolesnik se hrani vitaminima*, (*Der Kranke wird mit Vitaminen ernährt/ernährt sich mit Vitaminen*), gdje je moguće i pasivno i povratno značenje. Ponekad i kontekst pomaže pri razlučivanju je li riječ o *se*-pasivu (čak i kada je subjekt intelektualno živo biće što vrijedi kao iznimka) ili povratnoj konstrukciji. Vršitelj se radnje u *se*-pasiva može u hrvatskome realizirati oblikom instrumentala: *Roba se prevozi kamionima* ← *Kamioni prevoze robu* (*Die Ware wird mit Lastwagen transportiert* ← *Lastwagen transportieren die Ware*). Više o tome u: U. ENGEL – P. MRAZOVIĆ, *n. dj.*, str. 215. – 217.

*Das letzte Modell verkauft sich **gut**. Posljednji model **dobro** se prodaje.*
*Die Birne schält sich **schwer**. Kruška se **teško** guli.*

Ta obvezatna dopuna načina dopušta samo čovjeka kao vršitelja radnje čije eksplicitno imenovanje u rečenici nije moguće.³³ Postoje i određene semantičke restrikcije s obzirom na odabir priložne oznake načina.³⁴

Usmjerenost na radnju, a ne na vršitelja te radnje potvrđuje i konstrukcija od povratnoga glagola i dvije obvezatne dopune, gdje se uz to u njemačkome pojavljuje i obvezatno bezlično *es* koje je povratnoj zamjenici nužno kao antecedent i koje se ne može zamijeniti nekom drugim (pro)nominalnom frazom.³⁵

<i>Es sitzt sich hier bequem.</i>	<i>Ovdje se udobno sjedi.</i>
<i>Es arbeitet sich gut in der neuen Bibliothek.</i>	<i>U novoj se knjižnici radi dobro.</i>
<i>Es lebt sich schlecht hier.</i>	<i>Ovdje se loše živi.</i>
<i>Plaudernd geht es sich auf diesem Waldweg schön.</i>	<i>Čavrljajući, lijepo se ide ovim šumskim putem.</i>
<i>In diesen Schuhen geht es sich bequem.</i>	<i>U ovim se cipelama ide udobno.</i>
<i>Es schläft sich angenehm in diesem Bett.</i>	<i>Ugodno se spava u ovome krevetu.</i>

I u njemačkim i u hrvatskim rečenicama implicitni je agens uopćen, neodređen i obilježen semom + živo, + ljudsko. Hrvatske rečenice karakterizira obezlič enje kao preoblika u kojoj se predikat obvezatno pojavljuje u 3. licu jednine uz dodavanje *se*.³⁶

33 Usp. S. MARINČIĆ, „Njemačke povratne konstrukcije...“, str. 72., fusnota 27.

34 Detaljnije o tome u: AHTI JÄNTTI, *Zum Reflexiv und Passiv im heutigen Deutsch*. Eine syntaktische Untersuchung mit semantischen Ansätzen, ANNALES ACADEMIAE SCIENTIARUM FENNICAЕ DISSERTATIONES HUMANARUM LITTERARUM 15, Suomalainen Tiedekatemia, Helsinki, 1978., str. 229., 234. – 235.

35 Više o tome vidi u: S. MARINČIĆ, „Njemačke povratne konstrukcije...“, str. 72. – 74.

36 O različitostima stavovima glede obezličenja i pasiva usp. S. MARINČIĆ, „Njemačke povratne konstrukcije...“, str. 73., fusnota 34.

U obama jezicima bilježimo i bezlične konstrukcije sa *sich/se* (poput *es gehört sich (nicht) – (ne) pristoji se, es zeigt sich – pokazuje se, es spricht sich herum – priča se, govori se* itd.) koje dopunjavaju zavisne rečenice:³⁷

Es gehört sich nicht, so etwas zu sagen. *Ne pristoji se reći tako što.*
Es hat sich gezeigt, dass er Recht hatte. *Pokazalo se da je bio u pravu.*

U njemačkom se jeziku varijantom povratnoga pasiva drži povratna *lassen*-konstrukcija (tj. *lassen + sich + infinitiv*) u kojoj se *sich* naslanja na *lassen* (a ne na glagol u infinitivu) samo ako je povezano s neživim subjektom.³⁸ Usporedimo:

Diese Frage lässt sich regeln. *To se pitanje daje (može) riješiti.*
 → *Diese Frage regelt sich.* → *To se pitanje rješava.*

Razvidno je da u navedenoj rečenici glagol *lassen* ima značenje modalnoga glagola *können + pasiv*, odnosno *sich* označuje subjekt u ulozi pacijensa, dok glagol *lassen* daje konstrukciji samo modalnu komponentu:
Diese Frage lässt sich regeln. = *Diese Frage kann geregelt werden.*

U takvim se konstrukcijama često uporabljuje i priložna oznaka načina, iako bi i bez nje rečenica bila valjana, naravno s određenom razlikom u značenju:

*Diese Frage lässt sich **leicht** regeln.*

37 Tip konstrukcije *Priča se, Govori se, Pristoji se* itd. u tradicionalnim se gramatikama nazivaju bezličnim, odnosno besubjektnim rečenicama, usp. E. BARIĆ i dr., *n. dj.*, str. 427. U određenoj su im mjeri bliski primjeri koje tradicionalna gramatika drži također bezličnim rečenicama, a u kojima oznaka subjekta izostaje zbog semantike samoga glagola. Glagol u funkciji predikata u takvim rečenicama označuje prirodni ili fiziološki fenomen (Silić i Pranjkoć u svezi s tim spominju *verba meteorologica*, usp. J. SILIĆ – I. PRANJKOVIĆ, *n. dj.*, str. 316. – 317.) i kao takav predikat se može razviti u svezu subjekt + predikat, pri čemu je subjekt tautološki element, ali je njime identificiran agens, usp. *sviće* → *dan sviće* itd. Time se navedena konstrukcija razlikuje od bezličnih konstrukcija u kojih agens implicira čovjeka kao vršitelja radnje.

38 O glagolu *lassen* u značenju *zulassen* ili *veranlassen* uz subjekt koji je obilježen semom + živo, + ljudsko vidi više u: S. MARINČIĆ, „Njemačke povratne konstrukcije...“, str. 69.

Hrvatski jezik realizira njemačku *lassen*-konstrukciju s neživim subjektom s pomoću modalnoga glagola *moći*, odnosno *dati* u značenju modalnoga glagola *moći*:

Ovo se vino ne može (ne da) piti. (*Der Wein lässt sich nicht trinken.*)

Na to se može (da) čekati. (*Das lässt auf sich warten.*)

S glagolom *lassen* postoje konstrukcije za koje u hrvatskome nije moguće naći odgovarajuće ekvivalente, primjerice *sich massieren lassen* – *masirati se*; *sich schminken lassen* – *šminkati se* itd. U hrvatskom se rabe aktivni povratni oblici kao *masirati se*, *šminkati se* iz kojih nije razvidno tko je stvarni vršitelj radnje: *Ona se šminka*. Iz navedenoga primjera nije razvidno je li agens istovjetan pacijensu ili je to neka druga (pro)nominalna fraza, u smislu da ju šminka netko drugi.

Zaključak

Uporaba *sich/se* u obama se jezicima povezuje s povratnim glagolima (pravim i nepravim), uzajamno povratnim (koji upravljaju radnju povratno na vršitelja radnje, odnosno agensa) te glagolima u povratnim konstrukcijama s pasivnom dijatezom. Gdje je pojavljivanje *sich/se* semantički uvjetovano, glagoli pokazuju više sličnosti. Tako je preko *sich/se* kao zamjenice identiteta istovjetnost zabilježena u obama jezicima u nepravim povratnim glagolima (sukladno naznačenomu poimanju podjele povratnih glagola utemeljene na njemačkim zakonitostima, a prema sintaktičkome kriteriju) i uzajamno povratnih glagola. Dakle pravi povratni odnos u semantičkome smislu moguć je samo u nepravim povratnih glagola koji osim subjekta zahtijevaju još jednu dopunu. Identitet subjekta i te druge rečenične dopune u dativu, akuzativu, instrumentalu ili u kombinaciji s prijedlogom označuje *sich/se*. U njemačkome češće, a u hrvatskome rjeđe može se istovjetnost subjekta s nekom drugom dopunom izraziti s pomoću dativa koristi (*dativus commodi*) ili dativa posvojnoga (*dativus possessivus*), uz napomenu da se u hrvatskome *dativus possessivus* može izostaviti. U pravim povratnim glagolima (u njih su u ovome radu ubrojeni njemački pravi, a hrvatski nepravni povratni

glagoli, dakle suprotno hrvatskoj gramatici) *sich/se* mora se promatrati kao glagolski priložak, odnosno kao zamjenica identiteta, pri čemu također postoje sličnosti i razlike. Pored istovjetnih povratnih oblika, primjerice *sich benehmen* – *ponašati se*, *sich wundern* – *čuditi se*, *sich zurechtfinden* – *snaći se* zabilježila sam (ne)postojanje povratnih oblika u jednome, ali ne i u drugome jeziku, primjerice *sich sehnen* – *čeznuti*, *hoffen* – *nadati se*, *lachen* – *smijati se* itd. Uz razlike u morfosintaktičkoj i formalnome pogledu, u području pasivnosti svim konstrukcijama obaju jezika zajedničko je to što se izriče radnja u kojoj subjekt i agens nisu istovjetni.

Izvorni govornik hrvatskoga jezika koji uči njemački stalno je izložen negativnomu transferu. Dok neispravnu povratnu konstrukciju u materinskome jeziku osjeti odmah, u stranome jeziku često je previdi (za što mu nedostaje i jezični osjećaj), kao primjerice u njemačkim sintagmama: *es handelt sich*, *es geht um* (*radi se*), gdje se osim povratne konstrukcije u istome značenju javlja i nepovratna, za što u hrvatskome postoji samo povratna konstrukcija.

Literatura

- BABIĆ, STJEPAN i dr., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Nacrti za gramatiku, Djela Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Razred za filološke znanosti, Knjiga 63, Globus, Nakladni zavod, Zagreb, 1991.
- BARIĆ, EUGENIJA i dr., *Hrvatska gramatika*, II. promijenjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1997.
- BAUER, PAUL, *Die Definition des Reflexivpronomens im Deutschen, Ein Problem der Referenzidentität*, Universite Catholique de Louvan, Faculte de Philosophie et Lettres, 1973.
- BELAJ, BRANIMIR, „Prototipno-kontekstualna analiza povratnih glagola u hrvatskom jeziku“, *Suvremena lingvistika*, sv. 27, br. 51, Zagreb, 2001., str. 1. – 11.

- BIERWISCH, MANFRED, *Grammatik des deutschen Verbs*, Studia Grammatica II, Akademie Verlag, Berlin, 2. Auflage, 1965.
- BRABEC, IVAN – HRASTE, MATE – ŽIVKOVIĆ, SRETEN, *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1961.
- BUSCHA, JOACHIM, „Zur Wortklassenbestimmung der Reflexiva in der deutschen Gegenwartssprache“, *Deutsch als Fremdsprache*, Hrsg. Herder-Institut Leipzig, 9. Jahrgang, 1972., str. 151. – 159.
- BUSCHA, JOACHIM, „Reflexive Formen, reflexive Konstruktionen und reflexive Verben“, *Deutsch als Fremdsprache*, Hrsg. Herder-Institut der Karl-Marx-Universität, Leipzig, 19. Jahrgang, 1982., str. 167. – 173.
- DEUTSCHBEIN, MAX, *Grammatik der englischen Sprache auf wissenschaftlicher Grundlage*, Heidelberg, 1948.
- DUDEN, *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, 4., völlig neu bearb. u. erw. Auflage, hrsg. von Günther Drosdowski u.a., Mannheim – Wien – Zürich, 1984.
- ĐUKANOVIĆ, JOVAN, „Verben mit sich im Deutschen und mit se im Serbokroatischen“, *Vorträge am Slavischen Seminar der Universität Tübingen*, hrsg. von Tilman Berger, Rolf-Dieter Kluge, Jochen Raecke, Nr. 5, 1995., str. 1. – 20.
- HANSEN-KOKORUŠ, RENATE i dr., *Deutsch-Kroatisches Universalwörterbuch*, Nakladni zavod Globus, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2005.
- IVIĆ, MILKA, „Jedan problem slovenske sintagmatike osvetljen transformacionim metodom“ (Gramatička uloga morfeme *se* u srpskohrvatskom jeziku), *Južnoslovenski filolog Instituta za srpskohrvatski jezik*, XXV, Beograd, 1961. – 1962., str. 137. – 151.
- JÄNTTI, AHTI, *Zum Reflexiv und Passiv im heutigen Deutsch: Eine syntaktische Untersuchung mit semantischen Ansätzen*, ANNALES ACADEMIAE SCIENTIARUM FENNICAE DISSERTATIONES HUMANARUM LITTERARUM 15, Suomalainen Tiedekatemia, Helsinki, 1978.

- JUHÁSZ, JÁNOS, „Transfer und Interferenz“, *Deutsch als Fremdsprache*, 3/1969.
- KATIČIĆ, RADOSLAV, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Nacrt za gramatiku, drugo ponovljeno izdanje, Djela Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti, Knjiga 61, Globus, Nakladni zavod, Zagreb, 1991.
- *Kontrastive Grammatik Deutsch-Serbokroatisch*, hrsg. von Ulrich Engel und Pavica Mrazović, Sagners Slavistische Sammlung, hrsg. von Peter Rehder, Band 10, 1. Halbband, Verlag Otto Sagner, München, 1986.
- LEITNER, HANS, *Deutsch-kroatisches Wörterbuch, Verben im Kontext*, 1. Auflage, Školska knjiga, Zagreb, 1998.
- MARETIĆ, TOMO, *Hrvatska ili srpska gramatika za srednje škole*, treće popravljeno izdanje, Štampa i naklada knjižare L. Hartmana (St. Kugli), Zagreb, 1906.
- MARETIĆ, TOMO, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, treće, nepromijenjeno izdanje, Matica hrvatska, Zagreb, 1963.
- MARINČIĆ, SENKA, „O mjestu povratne zamjenice *sich* i *se* u rečenici“, *Mostariensia, časopis za humanističke znanosti Sveučilišta u Mostaru*, br. 27, Mostar, 2008., str. 109. – 126.
- MARINČIĆ, SENKA, „Povratna zamjenica kao zamjenica identiteta u njemačkome i hrvatskom jeziku“, *HUM, časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, br. 4, Mostar, prosinca 2008., str. 78. – 92.
- MARINČIĆ, SENKA, „Referencijalna identičnost u infinitivnim konstrukcijama – Poredbena analiza njemačkoga i hrvatskoga jezika“, *HUM, časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, br. 5, Mostar, prosinca 2009., str. 86. – 105.
- MARINČIĆ, SENKA, „Njemačke povratne konstrukcije s pasivnom dijatezom i njihove hrvatske prijevodne realizacije“, *Lingua montenegrina, časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja*,

- Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, god. IV (2011.), sv. 2, br. 8, str. 65. – 81.
- MATER, ERICH, „Deutsche Verben“, *VEB Bibliographisches Institut*, Leipzig, 1969., Heft 7.
 - MILKOVIĆ, ALEN, „Razmatranje glagolske prijelaznosti i povratnosti u hrvatskome jeziku“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knj. 35, Zagreb, 2009., str. 243. – 256.
 - ORAIĆ, IVANA, „Kako razvrstati glagole s elementom se u valencijskome rječniku hrvatskih glagola?“, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knj. 34, Zagreb, 2008., str. 269. – 283.
 - VON POLENZ, PETER, „Ableitungsstrukturen deutscher Verben“, *Zeitschrift für deutsche Sprache*, Band 24, Heft 1/2, str. 1. – 15., i Heft 3, 1968., str. 131. – 160.
 - PRIMUS, BEATRICE – SCHWAMB, JESSICA, „Aspekte medialer und nichtmedialer Reflexivkonstruktionen im Deutschen“, *Grammatische Untersuchungen, Analysen und Reflexionen*, Festschrift für Gisela Zifonun, hrsg. von Breindl, E. - Gunkel, L. - Strecker, B., Tübingen, Narr, 2006., str. 223. – 239.
 - RAGUŽ, DRAGUTIN, *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska naklada, Zagreb, 1997.
 - RENICKE, HORST, „Zu den neuhochdeutschen Reflexiva“, *Zeitschrift für deutsche Philologie*, herausgegeben von Will-Erich Peuckert und Wolfgang Stammeler, 75. Band, Erich Schmidt Verlag, 1956., str. 279. – 288.
 - SAAVEDRA, DIMKA, „Deagentivnost sintaktičkih konstrukcija u hrvatskome jeziku“, *Suvremena lingvistika*, sv. 35, br. 67, Zagreb, 2009., str. 69. – 85.
 - SILIĆ, JOSIP – PRANJKOVIĆ, IVO, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga d. d., Zagreb, 2005.
 - STÖTZEL, GEORG, „Ausdrucksseite und Inhaltsseite der Sprache, Methodenkritische Studien am Beispiel der deutschen

- Reflexivverben“, *Linguistische Reihe*, Hueber Verlag München, 1970., Band 3, hrsg. von K. Baumgärtner, P. v. Polenz und H. Steger.
- STUMMHÖFER, HANS-JOACHIM – VIOREL, ELENA, „Zum Gebrauch der Reflexivkonstruktionen im Deutschen und Rumänischen“, *Deutsch als Fremdsprache*, 9. Jahrgang, Hrsg. Herder-Institut, Leipzig, 1972., str. 249. – 255.
 - TEŽAK, STJEPKO – BABIĆ, STJEPAN, *Gramatika hrvatskoga jezika: priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, 12. preuređeno i dopunjeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 2000.
 - ZIFONUN, GISELA, *Grammatik des Deutschen im europäischen Vergleich: Das Pronomen, Teil II: Reflexiv- und Reziprokpronomen*, amades Arbeitspapiere und Materialien zur deutschen Sprache, hrsg. vom Institut für deutsche Sprache, 2003., Nr. 1/03.